IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

САНОАТ ЗОНАЛАРИ ТУШУНЧАСИ, МОҲИЯТИ ВА ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ

Матназаров Махмуджон
Муассаса: Осиё Ҳалқаро Университетининг
Магистратура талабаси (1-курс)

Аннотация: Мазкур мақолада саноат зоналарининг иқтисодий моҳияти, институционал-ҳуқуқий асослари, минтақавий ривожланишдаги ўрни ҳамда инвестиция, экспорт ва бандликка таъсири таҳлил қилинади. Саноат зоналари ҳудудий иқтисодиётда ишлаб чиқаришни жойлаштириш, инфратузилмани концентрация қилиш ва тадбиркорлик субъектлари учун қулай муҳит яратишнинг муҳим механизми сифатида кўриб чиқилади.
Калит сўзлар: саноат зонаси, махсус иқтисодий зона, инвестиция, инфратузилма, кластер, экспорт, бандлик, минтақавий иқтисодиёт.

Аннотация: В статье рассматриваются понятие, сущность и экономическое значение промышленных зон. Особое внимание уделяется их роли в привлечении инвестиций, развитии инфраструктуры, повышении экспортного потенциала и обеспечении занятости населения. Промышленные зоны анализируются как инструмент территориального развития и промышленной модернизации.
Ключевые слова: промышленная зона, специальная экономическая зона, инвестиции, инфраструктура, кластер, экспорт, занятость, региональная экономика.

Abstract: The article examines the concept, essence and economic importance of industrial zones. It focuses on their role in attracting investment, developing infrastructure, increasing export capacity and creating jobs. Industrial zones are interpreted as an institutional mechanism for regional development and industrial modernization.
Keywords: industrial zone, special economic zone, investment, infrastructure, cluster, export, employment, regional economy.

КИРИШ

Жаҳон иқтисодиётида саноат зоналари ишлаб чиқариш кучларини мақсадли ҳудудларда тўплаш, технология ва капитал оқимини жадаллаштириш, кичик ва ўрта бизнесни йирик ишлаб чиқариш занжирларига улашнинг самарали институционал воситаси сифатида шаклланган. Бундай зоналарнинг асосий моҳияти муайян ҳудудда ер, муҳандислик-коммуникация тармоқлари, логистика, маъмурий хизматлар ва ҳуқуқий имтиёзларни комплекс ҳолда бирлаштириш орқали инвестор учун “тайёр майдон” яратишдан иборат. Ўзбекистонда ҳам махсус иқтисодий ва саноат зоналари минтақаларни индустриал ривожлантириш, экспортга йўналтирилган маҳсулот ишлаб чиқариш, янги иш ўринлари очиш ва маҳаллий хом ашёни чуқур қайта ишлаш сиёсатида муҳим ўрин эгалламоқда.[1]

Мавзунинг долзарблиги, аввало, саноат зоналари орқали ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий тафовутларни қисқартириш, ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш ва рақобатбардош маҳсулотлар улушини ошириш имконияти билан белгиланади. Рақобат кучайган шароитда давлатнинг вазифаси фақат имтиёз бериш эмас, балки инфратузилма, институционал бошқарув, кадрлар тайёрлаш ва бозорларга чиқиш каналларини бир бутун тизим сифатида таъминлашдан иборат. Шу нуқтаи назардан саноат зоналарини фақат маъмурий ҳудуд сифатида эмас, балки иқтисодий ўсишни тезлаштирувчи, инновацион фаолликни кучайтирувчи ва инвестиция хавфини камайтирувчи механизм сифатида талқин қилиш мақсадга мувофиқдир.

Тадқиқотнинг мақсади саноат зоналари тушунчаси ва моҳиятини назарий жиҳатдан очиб бериш, уларнинг иқтисодий аҳамиятини Ўзбекистон шароитида таҳлил қилиш ҳамда самарадорликни оширишга қаратилган илмий-амалий таклифларни асослашдан иборат. Мақолада тизимли таҳлил, қиёсий ёндашув, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлили ва умумлаштириш усулларидан фойдаланилди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Саноат зонаси — бу ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва логистика объектларини жойлаштириш учун ажратилган, муҳандислик-коммуникация инфратузилмаси билан таъминланган, махсус бошқарув ва маъмурий тартибга эга ҳудуддир. Махсус иқтисодий зона эса қонунчиликда тегишли ҳудудни жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, хорижий ва маҳаллий инвестицияларни, юқори технологиялар ва бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида белгиланган чегараларга ва махсус ҳуқуқий режимга эга ҳудуд сифатида таърифланади.[2] Демак, саноат зонаси ва махсус иқтисодий зона ўртасида умумийлик мавжуд бўлса-да, уларнинг ҳуқуқий режими, бошқарув даражаси ва имтиёзлар кўлами турлича бўлиши мумкин.

Саноат зоналарининг моҳиятини учта ўзаро боғлиқ таркибий қисм орқали тушунтириш мумкин. Биринчиси — ҳудудий концентрация: корхоналарнинг бир жойда тўпланиши транспорт, энергия, сув, газ, омбор ва маъмурий хизматлардан фойдаланиш харажатларини камайтиради. Иккинчиси — институционал енгиллик: тадбиркорга ер ажратиш, лойиҳани рўйхатдан ўтказиш, коммуникацияларга уланиш ва рухсатномаларни олиш жараёни нисбатан соддалашади. Учинчиси — иқтисодий синергия: бир ҳудудда жойлашган корхоналар ўртасида кооперация, аутсорсинг, маҳаллийлаштириш ва қўшилган қиймат занжири шаклланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонуни махсус иқтисодий зоналарни ташкил этиш, фаолият юритиш ва тугатиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солади, шунингдек, инвестиция лойиҳаларига қўйиладиган талаблар, иштирокчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳамда давлат органларининг ваколатларини белгилайди.[3] Қонуннинг муҳим жиҳати шундаки, у иқтисодий зоналарни фақат имтиёз ҳудуди сифатида эмас, балки мақсадли ривожланиш дастури, бошқарув дирекцияси ва инвестиция лойиҳаларини танлаш мезонлари билан боғланган комплекс институт сифатида мустаҳкамлайди.

Саноат зоналарининг иқтисодий аҳамияти энг аввало инвестицияларни жалб этишда намоён бўлади. Инвестор учун асосий муаммолардан бири ишлаб чиқариш майдони, коммуникация, логистика ва маъмурий тартибларнинг ноаниқлигидир. Саноат зонаси ушбу хавфларни камайтиради, чунки у ерда ер участкаси, электр энергияси, сув ва газ таъминоти, ички йўллар, божхона ва банк хизматларига яқинлик каби омиллар олдиндан режалаштирилади. Бу эса инвестиция лойиҳасини бошлаш муддатини қисқартиради ва капиталнинг айланиш тезлигини оширади.

Мамлакатда саноат зоналари тармоғи кенгайиб бормоқда. Расмий маълумотларга кўра, 2024 йил 1 январь ҳолатига Ўзбекистонда 766 та саноат зонаси ташкил этилган бўлиб, уларнинг 24 таси махсус иқтисодий зона, 532 таси кичик саноат зонаси ва 210 таси ёшлар саноат ва тадбиркорлик зонасидир. 2023 йилда ушбу зоналарда жойлашган корхоналар томонидан 53,4 трлн сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилган ва 972 млн АҚШ доллари миқдорида экспорт амалга оширилган.[4] Бу рақамлар саноат зоналарининг миллий иқтисодиётдаги амалий аҳамиятини кўрсатади.

Саноат зоналари экспорт салоҳиятини оширишда ҳам муҳим ўрин тутади. Биринчидан, улар экспортбоп маҳсулот ишлаб чиқаришни рағбатлантиради; иккинчидан, хом ашёни чуқур қайта ишлаш ҳисобига маҳсулотнинг қўшилган қийматини оширади;

учинчидан, логистика ва божхона жараёнларини яхшилаш орқали ташқи бозорларга чиқиш харажатларини камайтиради. Айниқса, тўқимачилик, электротехника, қурилиш материаллари, фармацевтика, озиқ-овқат ва кимё саноати каби йўналишларда саноат зоналари маҳаллий корхоналарни халқаро таъминот занжирларига улаш имкониятини беради.

2025 йил 4 мартда қабул қилинган ПФ-41-сон Фармон саноат ва махсус иқтисодий зоналар самарадорлигини оширишда янги босқични белгилади. Унда 2025 йил учун махсус иқтисодий зоналарда 2,3 млрд АҚШ доллари инвестиция ўзлаштириш, экспорт ҳажмини 1 млрд АҚШ долларига етказиш, ишлаб чиқариш ҳажмини 4,3 млрд АҚШ доллари миқдорида таъминлаш ва 12 мингта янги доимий иш ўрни яратиш кўзда тутилган. Саноат зоналари бўйича эса 800 млн АҚШ доллари инвестиция, 512,2 млн АҚШ доллари экспорт, 1,8 млрд АҚШ доллари ишлаб чиқариш ва 17 мингта янги доимий иш ўрни мақсадли кўрсаткич сифатида белгиланган.[5]

Ушбу мақсадли кўрсаткичлар саноат зоналарини натижага йўналтирилган бошқарув тизими асосида ривожлантириш зарурлигини кўрсатади. Зона самарадорлигини фақат ажратилган ер майдони ёки резидентлар сони билан баҳолаш етарли эмас. Аниқ мезонлар сифатида инвестиция ҳажми, ишлаб чиқариш қуввати, экспорт улуши, яратилган иш ўринлари, солиқ тушумлари, маҳаллийлаштириш даражаси, инфратузилмадан фойдаланиш самарадорлиги ва корхоналар ўртасидаги кооперация кўрсаткичлари ҳисобга олиниши лозим.

Халқаро амалиётда саноат зоналарининг муваффақияти имтиёзлардан кўра кўпроқ бошқарув сифати, инфратузилма барқарорлиги ва бозор билан боғланиш даражасига боғлиқ. Invest Uzbekistan портали махсус иқтисодий зоналарнинг асосий афзалликлари сифатида солиқ ва божхона енгилликлари, соддалаштирилган маъмурий тартиблар, инвестицияларни ҳимоя қилиш кафолатлари ҳамда замонавий инфратузилмага кириш имкониятини кўрсатади.[6] Бироқ имтиёзлар чекланган муддатли таъсирга эга бўлиб, узоқ муддатли рақобатбардошлик инновация, кадрлар сифати ва ишлаб чиқариш кооперацияси билан таъминланади.

Саноат зоналарининг яна бир муҳим иқтисодий функцияси — бандликни таъминлашдир. Янги ишлаб чиқариш қувватларининг ишга туширилиши нафақат бевосита иш ўринларини, балки транспорт, савдо, хизмат кўрсатиш, таъмирлаш, таъминот ва консалтинг каби ёндош соҳаларда ҳам қўшимча бандликни юзага келтиради. Бу жараён айниқса меҳнат ресурслари кўп, лекин саноатлашув даражаси паст ҳудудлар учун аҳамиятлидир. Саноат зоналари ёшларни касбга ўқитиш, амалий кўникмаларини ошириш ва тадбиркорликка жалб қилиш учун ҳам қулай платформа бўла олади.

Шу билан бирга, саноат зоналарини ривожлантиришда айрим муаммолар ҳам мавжуд. Улар қаторига коммуникация тармоқларининг тўлиқ тайёр эмаслиги, ердан фойдаланиш самарадорлигининг пастлиги, резидентларни танлашда иқтисодий мезонларнинг етарли даражада қатъий эмаслиги, айрим зоналарда маркетинг ва экспортга кўмаклашиш хизматларининг сустлиги, кадрлар етишмаслиги ва мониторинг тизимининг формаллашиб қолиши киради. Бундай муаммолар зонанинг ҳақиқий иқтисодий натижасини пасайтиради ва ажратилган инфратузилма ресурсларидан тўлиқ фойдаланишга тўсқинлик қилади.

OECD таҳлилларида Ўзбекистонда 2020 йилги махсус иқтисодий зоналар тўғрисидаги қонунчилик халқаро амалиётга мослаштириш мақсадида қайта кўриб чиқилаётгани қайд этилган.[7] Бу ҳолат саноат зоналари сиёсати доимий такомиллашувни талаб этишини англатади. Қонунчиликдаги янгиланишлар резидентларни танлаш, ер ва инфратузилма ресурсларидан фойдаланиш, давлат ва хусусий бошқарувнинг ваколатларини аниқлаш ҳамда натижадорликни баҳолаш мезонларини кучайтиришга хизмат қилиши керак.

Илмий нуқтаи назардан саноат зоналари “ўсиш нуқталари” назарияси, кластер ёндашуви ва ҳудудий рақобатбардошлик концепцияси билан узвий боғлиқ. Агар зона бир-бири билан боғлиқ тармоқлар, таъминотчилар, хизмат кўрсатувчи ташкилотлар, таълим муассасалари ва илмий марказлар билан интеграциялашса, у оддий ишлаб чиқариш майдонидан инновацион саноат экотизимига айланади. Бунинг учун ҳар бир зона бўйича ихтисослашув стратегияси, ҳудудий ресурслар таҳлили ва бозор талабига асосланган резидентлар портфели шакллантирилиши зарур.

Саноат зоналарининг иқтисодий самарадорлигини ошириш учун биринчидан, инфратузилмани лойиҳа бошланишидан олдин тўлиқ тайёрлаш; иккинчидан, резидентлар танловида экспортбоплик, технология даражаси ва қўшилган қиймат мезонларини кучайтириш; учинчидан, зоналарни хусусий бошқарув, давлат-хусусий шериклик ва рақамли мониторинг механизмлари билан таъминлаш; тўртинчидан, касб-ҳунар таълими муассасалари билан ҳамкорликда кадрлар тайёрлаш; бешинчидан, ҳар бир зонани маҳаллий хом ашё ва минтақавий ихтисослашув билан боғлаш мақсадга мувофиқдир.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, саноат зоналари замонавий иқтисодиётда ҳудудий ривожланиш, саноатлашув, инвестиция ва экспорт сиёсатининг муҳим институционал механизми ҳисобланади. Уларнинг моҳияти ишлаб чиқаришни муайян ҳудудда концентрация қилиш, инфратузилма харажатларини камайтириш, тадбиркорлик муҳитини яхшилаш ва корхоналар ўртасида кооперацияни кучайтиришда намоён бўлади. Ўзбекистон шароитида саноат зоналари иқтисодий ўсишни тезлаштириш, янги иш ўринлари яратиш, импорт ўрнини босувчи ва экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳамда ҳудудлар салоҳиятини тўлиқ ишга солишга хизмат қилмоқда.

Бироқ саноат зоналарининг ҳақиқий самараси имтиёзлар мавжудлиги билан эмас, балки инфратузилманинг тайёрлиги, бошқарувнинг шаффофлиги, резидентлар сифатининг юқорилиги, экспортга йўналтирилганлик ва кадрлар таъминоти билан белгиланади. Шу сабабли келгусида саноат зоналарини баҳолашда натижавий кўрсаткичлар тизимини кучайтириш, зоналарни тармоқ ва ҳудудий ихтисослашув асосида ривожлантириш, хусусий бошқарув ва рақамли мониторингни кенг жорий этиш зарур. Ана шунда саноат зоналари мамлакат иқтисодиётида барқарор ўсиш, инновация ва рақобатбардошликни таъминловчи муҳим “драйвер”га айланади.

ТАКЛИФЛАР

1. Ҳар бир саноат зонаси бўйича инвестиция, экспорт, иш ўринлари ва маҳаллийлаштириш кўрсаткичларига асосланган KPI тизимини жорий этиш.
2. Зоналарни ҳудуднинг табиий ресурслари, меҳнат салоҳияти ва транспорт-логистика имкониятларига мос равишда ихтисослаштириш.
3. Резидентларни танлашда инновационлик, экспортбоплик ва қўшилган қиймат яратиш мезонларини устувор қилиш.
4. Саноат зоналарида касбий таълим, дуал таълим ва корхоналар билан амалиёт дастурларини йўлга қўйиш.
5. Инфратузилма, ердан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш натижаларини рақамли мониторинг қилиш тизимини кучайтириш.

ИЗОҲЛАР (СНОСКАЛАР)

1. UNCTAD. “Uzbekistan — Law on Special Economic Zones adopted”, 18.02.2020.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонуни, 17.02.2020 й., ЎРҚ-604-сон, 3-модда.

3. Ўша манба: махсус иқтисодий зоналар фаолиятини ташкил этиш ва инвестиция лойиҳаларига доир талаблар ҳақидаги моддалар.
4. Embassy of Uzbekistan in France. “As of January 1, 2024, 766 industrial zones have been created in Uzbekistan”, 2024.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 04.03.2025 йилдаги ПФ-41-сон Фармони “Махсус иқтисодий ва саноат зоналари фаолиятининг самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”.
6. Invest Uzbekistan. “Special Economic Zones” — махсус иқтисодий зоналар афзалликлари ҳақидаги маълумот.
7. OECD. Roadmap for Sustainable Investment Policy Reforms in Uzbekistan, 2025: Ўзбекистоннинг махсус иқтисодий зоналар бўйича ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш ҳақидаги таҳлил.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонуни. 17.02.2020 й., ЎРҚ-604-сон. // lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 04.03.2025 йилдаги ПФ-41-сон Фармони “Махсус иқтисодий ва саноат зоналари фаолиятининг самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. // lex.uz.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 13.06.2022 йилдаги ПФ-153-сон Фармони “Махсус иқтисодий, кичик саноат, ёшлар саноат ва тадбиркорлик зоналари фаолияти самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”.
4. UNCTAD. Investment Policy Monitor: Uzbekistan — Law on Special Economic Zones adopted. 2020.
5. OECD. Roadmap for Sustainable Investment Policy Reforms in Uzbekistan. Paris: OECD Publishing, 2025.
6. Invest Uzbekistan. Special Economic Zones. Official investment portal of the Republic of Uzbekistan.
7. Embassy of the Republic of Uzbekistan in France. As of January 1, 2024, 766 industrial zones have been created in Uzbekistan. 2024.
8. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
9. Krugman P. Geography and Trade. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
10. Маршалл А. Принципы экономической науки. Москва: Прогресс, 1993.
11. World Bank. Special Economic Zones: An Operational Review of Their Impacts. Washington, DC: World Bank, 2017.
12. PwC. Uzbekistan, Republic of — Corporate Tax Credits and Incentives. Worldwide Tax Summaries, 2026.